

A vakok és gyengénlátók irodalomhoz jutása

Bevezetés

A fogyatékos emberek – így a látássérültek is – információhoz jutása, szórási lehetősége több-kevesebb akadályba ütközik. Megvan-e az elolvasni kívánt mű a megfelelő formátumban, képes-e bejutni egy sérült ember az adott intézménybe és ha bejutott, talál-e olyan személyt, akivel tud kommunikálni, aki segítséget nyújt neki az eligazodásban, tájékozódásban?

E témakör megfogalmazásakor az előttem álló feladatokat egyszerűbbnek gondoltam.

Tudomásom szerint ebben a témában még nem készült ilyen jellegű kutatás, ezért én is nagy várakozással tekintettem a feladat elé. További kihívást jelentett, hogy én magam is érintett vagyok a témában. Kíváncsi voltam, a többi látássérült ember hogyan viszonyul ehhez a témához. A kérdőív összeállítása viszonylag egyszerű feladat volt, viszont komolyabb próbatételnek bizonyult a kérdőív kitöltése, megtalálni azokat az embereket, akik hajlandók voltak válaszolni kérdéseimre. Ennek okán a kutatás kicsit nehezebben indult. Végül nem kis meglepetésemre 95-en töltötték ki a kérdőívet.

Ezután következett a komoly munka: a kérdőívek feldolgozása, a válaszok összegzése, táblázatba rendezése és a konklúziók levonása.

A Braille-írás

A vak emberek önálló olvasására tett első kísérletek a XIX. század első felére nyúlnak vissza, amikor Louis Braille kifejlesztette a vakok körében máig használt pontírást. Braille maga is érintett volt a kérdésben, mivel hároméves korában apja műhelyében egy baleset következtében elvesztette látását.

A Braille-írás alapja a dominó 6 pontja, a betűket, számokat, írásjeleket a pontok kombinációiból építette fel. A pontírást Magyarországon 1890 körül kezdték használni, a ma használatos pontrendszer Mihályik Lajos dolgozta ki. Az új írás megjelenésével a vak és látó emberek információhoz jutásában meglévő szakadék csökkent ugyan, de a hosszadalmas mechanikus előállítás miatt csak korlátozott számban születhettek Braille-könyvek, és gondot okozott a nagy terjedelem is: egy kisebb regény néhány vaskos könyv, de egy terjedelmesebb mű akár 20-30 vagy még több kötet is lehet. További hátránya, hogy a Braille-írás olvasása sokkal lassabb, mint a síkírású szövegé. Még ha a vak ember kisiskolás korától kezdve használja is ezt az írásmódot, és így két kézzel tud olvasni (a jobb kezével előre elolvasa az aktuális sor második felét), akkor is lassabban olvas a látó embernél.

Ma is készülnek új pontírástól könyvek, de a korábbi kézi nyomtatást felváltotta a számítógépes Braille-nyomtatás, bár e gépek beszerzését megnehezíti rendkívül magas árak.

Mindezek ellenére a pontírást a mai napig használják, tanítják a vak gyermekeknek, még ha az újabb lehetőségek miatt egyre inkább háttérbe is szorul.

A hangoskönyvek

Az 1950–60-as években, a magnetofonok megjelenésével egy új, méreteiben kisebb és gyorsabban „olvasható” forma jelent meg: a hangoskönyv.

Kezdetben csak házilag készítettek orsós magnetofonokon hangfelvételeket, majd 1961-ben a Vakok Intézetében egy hálósobában megkezdte működését az első stúdió.

A műveket színészek vagy lelkes amatőrök olvasták szalagra, illetve később kazettára. A könyvek terjedelme így nagy mértékben csökkent, mivel egy 20–30 kazettás Jókai-regény is befér egy nagyobb műanyagdobozba. Az új formátum az olvasók számára kényelmesebb, gyorsabb „olvasást” biztosít, bár a felolvasás által elveszik a saját olvasás öröme. Kárpótlást jelent azonban egy-egy felolvasó teljesítménye. Bodor Tibor színművész évtizedeken keresztül olvasott a hangoskönyvtárnak mintegy 9000 órányi anyagot.*

A számítógép megjelenésével az előállítás egyszerűsödött, a kazetták sokszorosítása felgyorsult. Így a vidéki könyvtárak igényei egyszerűbben, gyorsabban teljesíthetők.

Még ma is lehet találkozni olyan művekkel, melyeket a '80-as évek első felében rögzítettek, de 2005-től a felolvasott művek CD-n MP3-as formátumban is elkészülnek.

Olvadás számítógéppel

A '90-es évek első felében a PC-k terjedésével új eszköz jelent meg, amely a vak emberek információhoz jutását tovább segítette. Ekkor még csak a DOS-t használhatták a Brailab PC nevű beszéd szintetizátor segítségével, de egy szkennel és a Recognita karakterfelismerő program által számos könyvet olvashattak be. Így egy több száz oldalas könyv is néhány óra alatt beolvashatóvá vált, és további munkát már csak az jelenthetett, ha a nyomás minősége gyenge volt, netán a könyvekbe mások korábban ceruzával, tollal beleírtak és így a karakterfelismerő program nem vagy nagyon hibásan ismerte fel a betűket.

Az idő múltával a látó társadalom szinte teljesen áttért a Windows operációs rendszerre, ezért elengedhetlenné vált, hogy az új programokat is lehessen vakon használni. Több próbálkozás is volt, de leginkább a Jaws For Windows és a Window-Eyes nevű képernyőolvasó program terjedt el. Mindkét program lehetővé teszi a Windows használatát vakon, de természetesen csak a karakteres információkat

* Vö.: A hangoskönyv múltja, jelene, jövője. Interjú Parai Sándorral, az MGYOSZ hangoskönyv stúdiójának vezetőjével. = 3K, 2005. 6. sz., 23–27. p.

tudja értelmezni. Így is óriási segítség a látássérült emberek számára, hiszen a szövegszerkesztés, táblázatkezelés stb. mellett az interneten is böngészhetnek, olvashatnak a segítségével.

A saját szkennerrel beolvasott könyvek mellett például olvashatnak a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) állományából, ahol már a fenti hangoskönyvek egy része is megtalálható MP3-as formátumban. Az új technika által a vak emberek önállóan olvashatják a sajtótermékeket is.

A Braille- és hangoskönyvek elérhetősége

Braille-írástól kezdve elsősorban a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségében (MVGYOSZ) és a Vakok Általános Iskolájában juthatnak a látássérültek.

Az MVGYOSZ-ben működő könyvtár állományában közel 1000 mű található, amely nagy mértékben kiszolgálja kulturálódási, szórakozási igényeiket. A kölcsönözhető művek terjedelme több 10 vaskos kötet is lehet. A listát a Monte-Cristo grófja Dumas-tól és Victor Hugo Nyomorultak című regénye vezeti.

A Budapesten élők általában két-három kötetenként személyesen jutnak az elolvasni kívánt műhöz, míg vidéken élő társaik postai úton kapják meg a kért könyvet.

A legnagyobb hangoskönyvtár szintén a Szövetségben található (kb. 3100 mű), de a nagyobb igény és az egyszerűbb sokszorosítás miatt számos vidéki könyvtárban is kölcsönözhetőek hangoskönyvek. Mindezek ellenére a pesti központ kérésre postán is elküldi vidékre a kért könyvet egy fémdobozban.

Olvasás formátuma korcsoport szerint (1. táblázat)

Elsőként azt vizsgáltam, hogyan alakul az olvasott könyvek formátuma életkor szerint. Mivel a megkérdezettek többsége 30 év alatti, a három kategóriát a következőképpen alakítottam ki: 18–29 évesek, 30–39 évesek és 40 évesnél idősebbek.

Mindhárom csoportban a számítógép volt a legnépszerűbb, ezt követte a hangoskönyv és végül a Braille-könyv. Az arányok viszont eltérőek.

A számítógép rohamos terjedése ellenére a Vakok Általános Iskolájában ma is tanítják, használják a pontírást, így aki itt végezte alapfokú tanulmányait, az évenként át ilyen formátumú könyvekből tanult. Ezen fiatalok egy része az iskolából kikerülve is ragaszkodik a hagyományos íráshoz, hiszen a többéves gyakorlat által gyorsabban tudnak olvasni a felnőttkorban megvakultaknál.

A 30-as korosztály nem született bele a számítógépes világba, a gyermekkorban megvakultak és így a vakok iskolájában végzettek ezért ragaszkodnak még jobban a pontíráshoz.

A harmadik korcsoportban található legnagyobb arányban a felnőttkorban, betegség, baleset következtében megvakultak. Ugyan az elemi rehabilitáció keretei közt tanítják a pontírást, de a 3–6 hónap elteltével a lassú, nehézkes olvasás miatt ez a csoport nem vagy csak nagyon ritkán olvas Braille-könyvet. Az érdes, munkás kéz is rájuk jellemző leginkább, ami a tapintást jelentősen megnehezíti.

A hangoskönyvnél és a számítógépes formátumnál az arányok kiegyenlítettebbek. Ma már kevésbé, de korábban a DOS-os időszakban gyakran találkoztam azzal a véleménnyel, hogy a Brailab PC hangját monotonosága, gépiessége miatt hosszú távon nem lehet hallgatni. Ezzel szemben a Jaws For Windows program hangja sokkal inkább „fülbarát”. A távolságtartásnak az is oka lehetett, hogy akkoriban sokkal kevesebb könyvet lehetett elérni számítógépen. Az internet és a digitális könyvtárak elérésével a könyvkínálat is jelentősen bővült.

Olvasás formátuma végzettség szerint (2. táblázat)

Végzettség szerint is három csoportot alakítottam ki. Mivel az elmúlt évtizedekben egyre több látássérült tanul a felsőoktatásban, nem csoda, hogy a megkérdezettek között nagyjából egyenlő számú érettségizett és felsőoktatásban végzett szerepel. A kérdőív kitöltői között néhány embernek van csupán általános iskolai, illetve szakiskolai végzettsége, így ezt a két kategóriát összevontam.

A 2. táblázatban látható, hogy Braille-írást az érettségivel nem rendelkezők és a felsőoktatást végzettek majdnem egyenlő arányban használnak, de meg kell jegyezni, hogy az utóbbi csoportban több mint háromszor annyi ember szerepel. Ezzel szemben az érettségizettek 15–20 százalékkal kevesebben jelölték meg a pontírást.

További érdekesség, hogy míg az első és harmadik csoportnál nagyon jellemző a számítógépen történő olvasás, addig az érettségizetteknek csupán 76 százaléka használja ezt az eszközt.

A kérdőívek újbóli áttekintése során felfigyeltem arra, hogy a középiskolát végzettek között több a 30. illetve 40 év feletti. Ugyan a kérdőívben nem szerepelt kérdésként, de a második és főleg a harmadik korosztályban több a felnőtt-, illetve időskori látássérült. Ezek az emberek nagyon ritkán tanulják meg olyan szinten a pontírást, hogy az olvasás élményt nyújtó kikapcsolódás legyen.

A második kérdésre nehezebb a válasz. A felsőoktatásban végzetteknel szinte természetes a számítógépes olvasás magas aránya, de tudjuk, hogy a modern technika használatához nincs szükség magas szintű tudásra. Ezt bizonyítja, hogy az érettségivel nem rendelkezők is nagyobb számban használják a számítógépet. Így csak feltételezni tudom, hogy néhány idősebb, érettségivel rendelkező tradicionális vagy egyéb okokból ragaszkodik a hagyományos, jól bevált formátumokhoz.

Olvasás formátuma látásfogyatékoság mértéke szerint (3. táblázat)

A látásfogyatékoság mértéke szerint két csoportba osztottam a megkérdezetteket. A vakok és gyengénlátók mellett elkülönítünk aliglátókat is, akiknek megmaradt még néhány százalék látása, de a síkírást csak nagyon ritkán tudják olvasni. Ezzel szemben a gyengénlátók 10–30 százalékot látnak, az iskolában is leginkább a síkírást használják különféle segédeszközökkel.

Nem meglepő, hogy a Braille-írás használatában jelentős a különbség a két csoport között.

A hangoskönyvnél és a számítógépnél nem ilyen kiugró a különbség. Szórakozási céllal egy gyengénlátó is hallgathat hangoskönyvet. Ugyanez elmondható a számítógépre is, már csak azért is, mert a gyengénlátók szabad szemmel, nagyítóprogram segítségével egyszerűbben, gyorsabban kezelik a számítógépet. Mindezek ellenére a táblázatban megfigyelhető 20–25 százalékos különbség a vakok javára, hiszen ők a számítógép helyett hagyományos könyveket nem tudnak olvasni. A gyengénlátók viszont már az általános iskolában síkírású könyvekből tanulnak.

Kedvelt műfaj korcsoport szerint (4. táblázat)

A kedvelt műfaj megválasztásánál nem olyan egyértelmű a különbség a korcsoportok között. Szórakoztató irodalmat a fiatalabb korosztály szívesebben vesz a kezébe. Többségük jelenleg is tanul, számukra egy-egy kikapcsolódást nyújtó regény felüdülést jelenthet. Továbbá ez a korosztály idősebb társainál fogékonyabb a könnyedebb olvasmányokra.

A klasszikus művek terén nincs látványos különbség a korcsoportok között. A nagy klasszikusokat minden korosztály szívesen olvassa.

A mai regények (Berkesi, Moldova) az idősebbek körében kedveltebbek. Ezek az írók általában a rendszerváltozás előtti évtizedekről írnak, amely időszak történéseit e korosztály jobban megérti, hiszen átélte ezeket az éveket.

Szakkönyvet és ismeretterjesztő irodalmat, de főleg az utóbbit a harmadik korcsoport vesz a kezébe szívesebben. A fiatalok friss, korszerű tudással kikerülve az iskolapadból kevésbé motiváltak az ilyen jellegű művek olvasására, illetve korukból adódóan nem annyira fogékonyak az ilyen típusú olvasnivalóra. Az idősebbeknek – főként akik dolgoznak – nagyobb szüksége lehet arra, hogy lépést tartsanak a tudományokkal. Mivel azonban nagyszámú felsőoktatást végzett vagy jelenleg is végző fiatal van a legfiatalabb korcsoportban, elgondolkodtató a szak-könyvek kisebb arányú forgatása.

Verset és drámát az előzőekhez képest jóval kevesebbet olvas mindhárom korosztály. Előbbi a második és harmadik korcsoportban hasonló mértékben kedvelt, míg a fiatalok 12–14 százalékkal olvasnak kevesebb lírai alkotást. Az idősebb generációnak egy-egy elhivatott irodalomtanár eredményesebben megtaníthatta, olykor meg is szerettette e műfajt. A mai tanításban más területek kapnak hangsúlyt, kevesebb figyelmet fordítanak a versekre.

Drámát olvas a legkevesebb megkérdezett. Ez érthető is, hiszen ilyen jellegű mű színházban, rádiójáték formájában élvezetesebb, mivel a dráma az egyik legnehezebben értelmezhető műfaj.

A kedvelt műfajnál többen bejelölték az egyéb kategóriát is, ezen általában sci-fit, krimi, ezoterikus témájú könyveket értettek.

Kedvelt műfaj látásfogyatékoság mértéke szerint (5. táblázat)

A látásfogyatékoság mértéke szerinti feldolgozás alapján a kedvelt műfajoknál csak egy-egy műfajnál figyelhető meg hangsúlyosabb eltérés.

Szórakoztató irodalmat közel azonos arányban olvas a két csoport, viszont a klasszikus és mai regénynél 10 százalékos különbség figyelhető meg. Ennek magyarázata a hozzáférésben keresendő. A Braille- és a hangoskönyvtárt főleg a vakok veszik igénybe. Ezekben a könyvtárakban elsősorban klasszikus művek találhatóak. A MEK állományából is hiányoznak a mai regények a szerzői jogok védelme miatt. Ha egy vak ember ilyen jellegű könyvet szeretne olvasni, akkor vagy egy ismerőseivel fel kell olvastatnia vagy be kell szkennelnie. Mindkettő bonyolult és időigényes feladat.

Ha egy gyengénlátó szeretne hozzájutni a legfrissebb irodalomhoz, ennek beszerzése kevesebb akadályba ütközik: könyvtárból kikölcsönzi vagy megvásárolja.

A vers és a dráma egyaránt a vakok körében népszerűbb. Lehetséges magyarázat, hogy bár a vakok többsége elfogadja állapotát, mégis néhányukat mélyebben érinti vakságuk ténye, ezért a drámai hatású és lírai hangvételű művekre fogékonyabbak.

Kedvelt műfaj iskolai végzettség szerint (6. táblázat)

Iskolai végzettség szerint is csak egy-egy műfajnál tapasztalható kisebb-nagyobb eltérés.

Klasszikus regényre a felsőoktatásban végzetek fogékonyabbak, több mint 10 százalékkal többen jelölték meg e műfajt.

Az olvasni szerető látássérültek között nagy számban vannak érettségizettek és érettségivel nem rendelkezők is, köztük többen kedvelik az értékesebb irodalmat, mégis az oklevéllel rendelkezők talán kevésbé tesznek le egy Jókai-regényt az első 10–20 nem túl izgalmas oldal után.

A mai regénynél éppen fordított az arány: az érettségivel nem rendelkezők részesítik előnyben e típust. E regények hangvétele könnyedebb, nyelvezetük egy-szerűbb.

A felsőoktatásban végzetteknek nagyobb szüksége lehet szakkönyvekre, amelyek munkájukban hasznos segítségükre lehetnek.

Verset, drámát az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők olvasnak szívesebben. Erre a tényre elfogadható magyarázatot nem könnyű találni. Talán csak annyit, hogy a kérdőívet néhány aktuálisan még középiskolában tanuló is kitöltötte, akiknek egyelőre általános iskolai végzettsége van, de tanulmányai miatt e két műfajjal is nap mint nap találkozik, olvassa ezeket.

Könyv beszerzésének módja korcsoport szerint (7. táblázat)

Egy látássérült ember is többféle módon juthat az olvasnivalóhoz.

Azt gondolnánk, hogy az MGYOSZ-ban van egy Braille-könyvtár és egy hangoskönyvtár, ez a két forrás létezik. Ezzel szemben még jó néhány lehetőség van, amelyek szinte mind kapcsolatban vannak a számítástechnikával.

A 7. táblázatot áttekintve megállapítható, hogy mindhárom korcsoportban a könyvekhez leginkább internet, szkennelés útján jutnak, illetve kapják valakitől. Utóbbi szintén kapcsolatban van a szkenneléssel meg az internettel. Ha valaki

szkennerrel beolvas egy könyvet, akkor igény esetén ezt más ismerősének is elküldheti e-mailben. Ennek továbbfejlesztett változata az E-könyvek internetes levelezőlista, amelynek tagjai kizárólag látássérültek. A lista tagja egyszerűbben hozzájuthat olyan könyvekhez, amelyet nem tudott eddig beszerezni, de más már beszkenelte, letöltötte az internetről. A listán egy e-mailben közlésezi az elolvasni kívánt könyv adatait, és ha valakinek megvan az adott könyv, elküldi neki.

A könyvtárból történő kölcsönzés háttérbe szorult az említett három beszerzési forrás mögött. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a számítógéphez kapcsolódó beszerzési módok sokkal kényelmesebbek. Mindez az otthoni számítógépen is kivitelezhető, így gyorsabban és egyszerűbben hozzájuthatnak az elolvasni kívánt könyvhöz.

Postai úton főként a Szövetség vidéki tagjai juthatnak a könyvekhez az MGVYOSZ-on keresztül. A Braille- és a hangoskönyvtár egy vagy több vászonzsákba, illetve fémdobozba csomagolva postán küldi el az elolvasni kívánt könyvet. Mivel ma már vidéken is egyre több helyen van hangoskönyvtár, a Szövetségnek ezt a szolgáltatását egyre kevesebben veszik igénybe.

Könyv beszerzésének módja látásfogyatékoság mértéke szerint (8. táblázat)

A látásfogyatékoság mértéke szerint a könyvbeszerzés módjában sincs minden esetben releváns különbség. Pontírást és hangoskönyvet jellemzőbben a vakok olvasnak, ezért ők gyakrabban veszik igénybe a Szövetség és más olyan könyvtárak szolgáltatásait, ahol hangoskönyvet is lehet kölcsönözni. Ehhez kapcsolódik az a számbeli eltérés az alig- és gyengénlátókhöz képest, ami a postai úton történő kölcsönzésnél is megmutatkozik.

Mindhárom számítógéphez kapcsolódó beszerzési forma szintén a vakok körében a leggyakoribb, hiszen az ő körükben is – ahogy a 3. táblázatban is láthattuk – a számítógépes forma volt a legnépszerűbb, mert lehetőségeik korlátozottabbak.

Az alig- és gyengénlátó emberek segédeszközökkel, mint például nagyító, szemüveg, távcsőszemüveg, képek síkírást szöveg olvasására, így nem véletlen, hogy ők gyakrabban vásárolnak könyveket. Ezt a különbséget kutatásom is bizonyította.

Könyv beszerzésének módja iskolai végzettség szerint (9. táblázat)

A könyv beszerzését tekintve iskolai végzettség szerint a táblázatban az első négy oszlopban figyelhető meg jelentősebb különbség.

Az MGVYOSZ könyvtáraiból, illetve más könyvtárakból az érettségivel nem rendelkezők jóval kisebb arányban szerzik be olvasmányukat, mint a másik két kategória tagjai.

Visszatekintve az 1. táblázatra, megállapíthatjuk, hogy a kevésbé iskolázottak nagyobb mértékben használják a számítógépet olvasásra. Talán ezzel magyarázható, hogy ők kevésbé látogatják a könyvtárakat. Az ott megállapított tény az oklevéllel rendelkezőkre is igaz, de ők a szélesebb körű tájékozódás következté-

ben jobban kihasználják a könyvtár nyújtotta lehetőségeket, amit a munkájuk adott esetben meg is követelhet.

Hasonlóképpen a főiskolát, egyetemet végzettek gyakrabban vásárolnak könyvet az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél. A magyarázat itt elég egyértelmű: mivel nagyon kevés szak- és ismeretterjesztő könyvhöz juthatnak hozzá a Szövetség könyvtáraiban, és tanulmányaikhoz is szükség van ilyen témájú könyvekre, kénytelenek boltban megvásárolni ezeket, majd utána átültetni számukra olvasható formátumra.

Ugyanez elmondható a három számítógéphez kapcsolható beszerzési formáról is. Mindhárom formát a diplomával rendelkezők használják a legnagyobb arányban. Egy főiskolás vagy egyetemista tanulmányai során számos könyvet szkennel be, tölt le az internetről.

Kedvenc írók rangsora (10. táblázat)

Kíváncsi voltam, vajon a megkérdezett látássérültek körében melyik a három legkedveltebb író.

Meglepődve tapasztaltam, hogy körükben a klasszikus írók művei a legnépszerűbbek.

Az első tíz legnépszerűbb író rangsora a mellékelt táblázatban látható, a mellettük lévő szám azt jelzi, hány személy jelölte meg őket kedvencnek.

Megfigyelhető, hogy az első három kedvenc között két igazi klasszikus író szerepel. Rejtőt inkább a szórakoztató kategóriába sorolhatjuk, bár mára ő is szinte klasszikussá vált.

A további kedvelt írók között is vannak még klasszikusok, de például Szabó Magda, Wass Albert is az értékes irodalom művelője. Az okok visszavezethetőek a látássérültek által egyszerűbben hozzáférhető könyvkínálatához. Az MVGYOSZ könyvtári állományának összeállításánál arra törekedtek, törekszenek, hogy elsősorban a nagy klasszikusok művei legyenek hozzáférhetőek, szem előtt tartva a kötelező iskolai olvasmányok listáját is. Katalógusukban ugyan megtalálható például Romhányi József könyve vagy Ken Follet nem egy regénye is, de Jókaitól 40, Móricztól 20, Gárdonyitól 13 mű szerepel.

Ezáltal az olvasók sokkal szűkebb kínálatból válogathatnak, bár mára már megjelent néhány mai romantikus szerző műve is.

A következő kérdésben a kedvenc olvasmányra kérdeztem rá. A feldolgozás igazolta a kedvelt műfajra és a kedvenc íróra vonatkozó táblázatokban szereplő adatokat.

Néhány kedvenc a teljesség igénye nélkül: Jókai Mór: *A lélekidomár*; Fekete István: *A koppányi aga testamentuma*; Szerb Antal: *Utazás és holdvilág*; Hemingway: *Akiért a harang szól*; Dumas: *A régens lánya*; Szilvási Lajos: *Egyszer volt szerelem*; Ken Follet: *Tűz a szénakazalban*; Paulo Coelho: *Az alkimista*; Ray Bradbury: *Marsbéli krónikák*.

Az utolsó kérdésben az írást érdeklődtem, hogy van-e olyan könyv, amit nagyon szívesen elolvasna a kérdezett, de semmilyen formátumban nem jutott hozzá.

A megkérdezettek fele-fele arányban válaszoltak igennel, illetve nemmel. Sokan csak egy szóval válaszoltak, de többen konkrétan megnevezték a művet.

Volt olyan válasz is, hogy a mai technikai feltételek mellett ez nem lehet probléma, ha valamit nagyon el szeretne olvasni, akkor végső esetben beszkenneleli.

Találkoztam olyan válasszal is, amelyben a megjelölt könyvről tudtam, hogy valamilyen formában meg kell lennie, kölcsönözhető, és feltételezésem be is bizonyosodott.

Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* című művét valaki a kedvencének jelölte meg, más pedig az el nem érhető könyvek közé írta. Egy másik megkérdezett Benedek Istvántól olvasná el nagyon szívesen az *Aranyketrecet*, de semmilyen formában nem jut hozzá. Utána néztem: az *Aranyketrec* a Braille- és a hangoskönyvtár állományában is fellelhető.

A fenti két példa okát a nem megfelelő tájékozódásban látom, hiszen a könyvtárakban az ott dolgozók azonnal meg tudják mondani az adott könyvről, hogy megvan-e, de az interneten is találtam katalógust a Braille- és a hangoskönyvtár állományáról. Ezenkívül az MGVYOSZ-ben Braille-ben is hozzáférhető a két könyvtár katalógusa.

Tapasztalatom szerint kisebb-nagyobb utánajárással szinte minden könyv beszerezhető, de mindenképpen nehezebb dolga van egy látássérültnek az olvasás terén. Ha egy olyan könyvet szeretne kikölcsönözni, amely csak az OSZK-ban található meg, akkor legfeljebb fénymásolat formájában juthat hozzá, amelynek beszerzésén túl még szkennelése is újabb nehézségekbe ütközik a gyengébb minőség miatt. Ugyanez igaz a levéltárakra is. Ha egy vak embernek a szakdolgozatához egy levéltárban kell anyagot gyűjtenie, megoldhatatlan feladat elé állítják: egyedül nem tud kutatni, fénymásolatot nem vagy legfeljebb korlátozott számban készíthet, és ha ez mégis sikerül, ennek felolvastatása, beszkenneleése további időigényes feladat.

Bár a technika fejlődésével a látássérültek is egyre inkább hozzáférhetnek a legtöbb műhöz, de még ez sem elégíti ki minden esetben a meglévő igényeket. Szükség lenne a kínálat bővítésére, a könyvtári állomány szaporítására, és arra, hogy a kiadók az újdonságaikat látássérülteknek elektronikus formában hozzáférhetővé tegyék.

Záró gondolatok

A kérdőívek értékelése során kapott eredmények a várakozásaimnak megfelelőek, de néhány esetben elgondolkodtató adatok jöttek ki.

Ugyan a látássérült emberek olvasási szokásairól sok mindent tudok, de a kérdőív kitöltői rávilágítottak arra, hogy az igények várakozásomnál is nagyobbak. Bár a meglévő és vak ember számára elolvasható könyvek száma egyre nő, a szkennelés által úgyszólván korlátlan, de még így is jócskán vannak olyan könyvek, dokumentumok, amelyekhez vakon lehetetlen vagy nagyon nehéz hozzájutni.

Megoldást jelenthet erre a problémára a digitalizálás, általa a látássérültek, de más kutatók, érdeklődők, szórakozni vágyók otthonukban a saját számítógépükön tanulmányozhatják az elolvasni kívánt dokumentumokat.

TÁBLÁZATOK

1. táblázat

Olvasás formátuma korcsoport szerint (Több válasz is megjelölhető)

18-29 éves				
	Braille	hangoskönyv	számítógép	síkírás
Fő	14	30	38	3
%	33,3	71,4	90,4	7,1

30-39 éves				
	Braille	hangoskönyv	számítógép	síkírás
Fő	12	19	21	2
%	46,1	73	80,7	7,7

40-62 éves				
	Braille	hangoskönyv	számítógép	síkírás
Fő	7	21	24	1
%	25,9	77,7	88,8	3,7

Mindentözesen				
	Braille	hangoskönyv	számítógép	síkírás
Fő	33	70	83	6
%	34,7	73,6	87,3	6,3

2. táblázat

Olvasás formátuma végzettség szerint (Több válasz is megjelölhető)

Nincs érettségi				
	Braille	hangoskönyv	számítógép	síkírás
Fő	5	10	12	1
%	38,4	76,9	92,3	7,6

Érettségi				
	Braille	hangoskönyv	számítógép	síkírás
Fő	10	29	32	3
%	23,8	69	76,1	7,1

Felsőoktatás				
	Braille	hangoskönyv	számítógép	síkírás
Fő	18	31	39	2

%	45	77,5	97,5	5
---	----	------	------	---

3. táblázat

**Olvasás formátuma látásfogyatékoság mértéke szerint
(Több válasz is megjelölhető)**

Alig- és gyengénlátók				
	Braille	hangoskönyv	számítógép	síkírás
Fő	2	19	22	6
%	6,4	61,2	70,9	19,3

Vakok			
	Braille	hangoskönyv	számítógép
Fő	31	51	61
%	48,4	79,6	95,3

4. táblázat

**Kedvelt műfaj korcsoport szerint
(Több válasz is megjelölhető)**

18–29 éves								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	32	29	23	22	17	11	9	25
%	76,1	69	54,7	52,3	40,4	26,1	21,4	59,5

30–39 éves								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	18	20	14	15	14	10	71	6
%	69,2	76,9	53,8	57,6	53,8	38,4	26,9	61,5

40–62 éves								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	16	21	18	18	20	11	11	6
%	59,2	77,7	66,6	66,6	74	40,7	3,7	59,2

Mindösszesen								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	66	70	55	55	51	32	17	57
%	69,4	73,6	57,8	57,8	53,6	33,6	17,8	60

* * *

5. táblázat

**Kedvelt műfaj látásfogyatékoság mértéke szerint
(Több válasz is megjelölhető)**

Alig- és gyengénlátók								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	21	21	20	19	17	5	2	21
%	67,7	67,7	64,5	61,2	54,8	16,1	6,4	67,7

Vakok								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	45	49	35	36	34	27	15	36
%	70,3	76,5	54,6	56,2	53,1	42,1	23,4	56,2

6. táblázat

**Kedvenc műfaj iskolai végzettség szerint
(Több válasz is megjelölhető)**

Nincs érettségi								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	9	9	9	4	6	5	2	8
%	69,2	69,2	69,2	30,7	46,1	38,4	15,3	61,5

Érettségi								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	30	28	24	21	23	16	12	22
%	71,4	66,6	57,1	50	54,7	38,9	28,5	52,3

Felsőoktatás								
	szórakoztató	klasszikus	mai	szakkönyv	ismeretterjesztő	vers	dráma	egyéb
Fő	27	33	22	30	22	11	32	7
%	67,5	82,5	55	75	55	27,5	7,5	67,5

* * *

**Könyv beszerzésének módja korcsoport szerint
(Több válasz is megjelölhető)**

18–29 éves							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	22	14	9	25	3	35	22
%	52,3	33,3	21,4	59,5	7,1	83,3	52,3

30–39 éves							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	11	12	9	19	5	20	21
%	42,3	46,1	34,6	73,1	19,2	76,9	80,7

40–62 éves							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	14	13	15	22	3	22	16
%	51,8	48,1	55,5	81,4	11,1	81,4	59,2

Mindösszesen							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	47	39	33	66	11	77	59
%	49,4	41	34,7	69,4	11,5	81	62,1

**Könyv beszerzésének módja látásfogyatékoság szerint
(Több válasz is megjelölhető)**

Alig- és gyengénlátók							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	13	12	13	19	2	22	18
%	41,9	38,7	41,9	61,2	6,4	70,9	58

Vakok							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	34	27	20	47	95	54	1
%	53,1	42,1	31,2	73,4	14	85,9	64

* * *

**Könyv beszerzésének módja iskolai végzettség szerint
(Több válasz is megjelölhető)**

Nincs érettségi							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	4	3	3	10	2	10	8
%	30,7	23	23	76,9	15,3	76,9	61,5

Érettségi							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	22	17	9	24	5	32	24
%	52,3	40,4	21,4	57,1	11,9	76,1	57,1

Felsőoktatás							
	MVGYOSZ	más kt.	vásárolja	kapja	postán	internet	szkenneli
Fő	21	19	21	32	4	35	27
%	52,5	47,5	52,5	80	10	87,5	67,5

Kedvenc írók rangsora

Szerző	Szám
Mikszáth Kálmán	15
Jókai Mór	14
Rejtő Jenő	13
Fekete István	10
Wass Albert	9
Móricz Zsigmond	8
Szabó Magda	8
Gárdonyi Géza	7
Petőfi Sándor	6
Robin Cook	6

Nagy Gábor

(Felhívjuk Tisztelt Olvasóink figyelmét a Könyvtári Intézet honlapján található, a fogyatékkal élők könyvtári ellátását, információhoz való jutását célzó elektronikus szolgáltatásra. – A szerk.)

Churchill-gyűjtemény az Eszterházy Károly Főiskola Központi Könyvtárában

Főiskolánk Észak-Magyarország egyik ősi, nagy hagyományokkal rendelkező, humán és természettudományokkal magas szinten foglalkozó felsőoktatási intézménye. Intézményünk évek óta, sőt évszázadok óta az egyetemmé válásra törekszik, hiszen már az építető Eszterházy Károly érsek is egyetemnek álmodta meg az 1763–1777 között épült Líceum csodálatos barokk épületét.

A második világháború után, 1949-ben kezdődött el az oktatás a főiskolán, és ezzel egy időben kezdte el működését a könyvtár is kb. 10 ezer kötettel.

Ma már könyvtárunk több mint 300 ezer dokumentummal rendelkezik.

Természetesen a legtöbb dokumentum vásárlás útján került könyvtárunkba, de jelentős mennyiség került hozzánk az 1955-ben megszüntetett Budapesti Pedagógiai Főiskola Könyvtárából, a hajdani egeri Líceumi Jogakadémiai könyvtárból és volt tanáraink válogatott magángyűjteményeiből is.

Könyvtárunk igen jelentős gyarapodást könyvelhetett el, hiszen az ország legújabb kori történelmi–politikai változásával megszűnő MSZMP Oktatási Igazgatóság könyvtárának állományát is a főiskola központi könyvtára vette át – természetesen erős válogatással – sőt, az 1994-ben megszűnt Heves megyei Szakszerzeti Könyvtár dokumentumállománya is intézményünket gazdagította.

Természetesen az átvett könyvtárak állományának csak egy része illett a főiskolai könyvtár gyűjtőkörébe, ezért a gyűjtőkörbe nem illő dokumentumokat (pl. ismeretterjesztő szakirodalom) továbbadtuk Eger város gimnáziumainak, általános iskolai könyvtárainak, sőt határon túli kapcsolataink révén több tízezernyi kötetet juttattunk erdélyi és kárpátaljai magyar könyvtáraknak.

Gyűjtőkörünk igazodik a főiskolán oktatott tárgyak és tudományterületek igen széles skálájához. Egyik legjobban gyarapított tudományterületünk a történelem. Úgy gondolom, ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy 2006 szeptemberében az Eszterházy Károly Főiskola Központi Könyvtárát nagy öröm és szerencse érte, mivel a Zürichi Egyetemi Könyvtár átalakítás miatt Churchill-gyűjteményét a Zürichi Központi Könyvtárnak adományozta. Ez a könyvtár viszont már rendelkezett egy Churchill-gyűjteménnyel, így a rendkívül értékes, jól összeállított állományt továbbajándékozta Magyarországnak, nevezetesen könyvtárunknak. Régi és gyümölcsöző szakmai kapcsolat alapján tudott főiskolánk könyvtára ily módon hozzájutni a gyűjteményhez.

Mivel a gyűjtemény olyan sokrétű, mindenre kiterjedő – Churchillt és korát tekintve –, úgy gondoltuk, hogy feltétlenül fel kell hívnunk a szakma figyelmét erre az állományra, hogy a kutatókat megfelelően tájékoztatni tudják és könyvtárunkba irányíthassák. Annál is inkább, mivel Magyarországon könyvtárunkon kívül más könyvtárban ezekhez a dokumentumokhoz aligha lehet hozzáférni.

A Churchill-gyűjtemény rövid története

A Svájci Winston Churchill Alapítványt (Schweizerische Winston-Churchill-Stiftung) egy évvel Churchill halála után alapították Zürichben, 1966-ban. Az alapítvány két cél megvalósítását követte: Churchill életére és munkájára való emlékezés folytonosságának ápolását, és életének történelmi koráról, valamint munkásságáról szóló tanulmányok létrejöttének támogatását, hogy Churchill emléke, munkássága és az, amit tett, soha ne halványuljon el az európai emberek emlékezetében. Ennek érdekében rendszeresen Zürichbe hívták Churchill kortársait, brit történészekkel egyetemben. Ezzel a tevékenységgel párhuzamosan az alapítvány elkezdte a Churchill-Bibliothek kiépítését is, amely gyűjtemény egyben a zürichi könyvtárak brit történelmi könyvállományának hiányait is pótolta, mégpedig az 1870–1939-ig tartó intervallumot illetően.

Az egyetem és az alapítvány kapcsolata mindig szoros volt, hiszen a történész professzor Max Silberschmidt maga is a Svájci Winston Churchill Alapítvány alapító tagja volt. Így került a Churchill-Bibliothek a Zürichi Egyetemre.

Hozzáférés a gyűjteményhez

Mivel a gyűjtemény 3200 kötet, úgy gondoltuk, hogy a szabályos bibliográfiai leírások elkészítése oly sok időt venne igénybe, amelyet megvárnunk a felhasználók érdekében nem szabad, inkább ki kell találni valamilyen gyorsan használható, megfelelő megoldást. Ezért azt a módszert alkalmaztuk, hogy az Eszterházy Károly Főiskola Központi Könyvtára honlapján létrehoztunk egy Churchill-gyűjtemény linket (<http://www.ektf.hu/konyvt/tabletta/tabletta.htm>), amelyre kattintva szerzői betűrendben listázva megjelennek a művek legszükségesebb adatai (szerző, cím, kiadó, kiadási év). Természetesen ez a lista folyamatosan bővül mindaddig, amíg a 3200 kötet rövid adatai be nem kerülnek. Ezért minden érdeklődőt arra kérünk, hogy folyamatosan kísérje figyelemmel a lista bővülését. Technikailag a link úgy készül, hogy a lista keresett dokumentumára kattintva megjelenik a dokumentum teljes bibliográfiai leírása is.

Különlegességek a Churchill-gyűjteményben

A 3200 kötet tartalmában felöleli Churchill személyét és korát, a róla szóló irodalmat, az általa írt műveket, bibliográfiákat és elsősorban Nagy-Britannia, de valójában egész Európa (azon belül Magyarország) történelmével, politikájával (kül- és belpolitikával) és a II. világháborúval foglalkozó irodalmat, 1870-től 1945-ig terjedően.

Az eredeti Churchill-gyűjteményben ritkaságok is vannak, pl. a British Gazette egy száma, amelyet 1926-ban egy nyomdászsztrájk ideje alatt maga Churchill állított össze. További érdekességek a gyűjteményből:

- A londoni General Sikorski Historical Institute (Sikorski tábornok Történelmi Intézet) szerkesztésében egy, a lengyel–szovjet kapcsolatokról szóló dokumentumgyűjtemény az 1939 és 1945 közötti időszakra vonatkozóan.

- Az 1951 előtt kiadott brit önéletrajzok annotált bibliográfiája az önéletrajz-írók szerinti betűrendben, tárgymutatóval.
- Churchill műveinek bibliográfiája. Sajat könyvei, cikkei, beszédeinek szövege.
- Egy kolligátum, benne az 1910-es évek első feléből származó diplomáciai iratok: *Nagy-Britannia és az európai krízis* címmel. A háborúval kapcsolatos diplomáciai levelezés, kiadja a belga kormány. Ugyanez az orosz kormány kiadásában és a francia kormány kiadásában. Dokumentumok a német–lengyel viszonyról és az 1939. szeptember 3-án Nagy-Britannia és Németország között kitört ellenségeskedésről.
- Az Illustrated London News című újság Churchill előtt tisztelgő összeállítása, amely album fotókkal, Winston Churchill parlamenti és háborús szerepléséről, életéről, családjáról.
- Duke of Marlborough, John Churchill (1650–1722) életrajza. A spanyol örökösödési háborúban ő volt a Németalföldön harcoló angol sereg fővezére. John Churchill, Marlborough hercege őse volt Winstonnak, aki életrajzot írt róla. Ez a könyv német nyelven íródott.
- Winston Churchill összes beszédei.

Úgy gondolom, hogy ez a szinte véletlenszerűen kiragadott néhány mű is reprezentálja, hogy az egrri Churchill-gyűjtemény értékes állomány, amelyet érdemes minél előbb a kutatók rendelkezésére bocsátani.

A gyűjtemény használata

Mivel tartalmában rendkívül értékes állományról van szó, ezért tartjuk fontosnak az ország kutatóit értesíteni és tájékoztatni a könyvtáros szakmán keresztül.

A kutatók érdekében igyekszünk hozzáférést biztosítani az állományhoz könyvtárközi kölcsönzés útján is. Rugalmasan alkalmazzuk a könyvtárközi kölcsönzés szabályait, ezért az egypéldányos könyveket is szolgáltatjuk – természetesen csak olvasótermi használatra –, feltételezve és remélve, hogy a kutatók élnek majd és nem visszaélnek ezzel a lehetőséggel.

Tircsné Propper Valéria